

GIZARTEA ETA INTELEKTUALITATEA. GOGOETA ZENBAIT

Felipe Juaristi

Literatura-mundua konplexua da oso. Are gehiago esango nuke, bi mundu dira; idazlearena, alde batetik; idatziarena, bestetik. Zer gertatzen da biak ados ez daudenean? Batak besterik gabe ba ote du funtsik? Horrela planteatuta abstraktuak dirudite gauzek. Baina jaits gaitzen planteamendu arruntagoetara. Izan al daiteke idazle bat idazle gisa ona, pertsona gisa faxista baldin bada? Edo alderantziz?

Hurrengo lerroek gai horri buruzko erreflexio izan nahi dute. Horrekin batera ikuspegi historiko zabala eskaintzen da. Kontutan hartzen da azken mendean eta kultura-munduan eman diren ideologiek idazleengan zer nolako eragina izan duten. Hitz batez esateko, gizartea eta idazlearen arteko harremana aztertzen da.

1950.ean Louis Ferdinand Celine-k bere burua aurkeztu behar zuen Frantziako epaileen aurrera, nazioaren defentsaren kontra ihardun izanaren akusaziopean. Beste hitz batez esateko, kolaborazionismoa eta traizioa. Celineren biografi egileak kontatzen duenez, epaiketa gertatu baino hiru edo lau hilabete lehenago *Le Libertaire* egunkariak inkesta bat egin zien idazle, poeta, editore eta artistei izenburu honekin *Zer pentsatzen duzu zuk Celineren epaiketaz?* Aldeko idazleak izan zituen, kontrakoak ere bai; eta baten batzuk hirugarren bidetik joan zitzaizkionak. Lehendabizikoen artean, besteak beste, Marcel Aymé. Bigarrenen artean: André Breton. Eta hirugarren bideari lotu zitzaizkionen artean Albert Camus. Hauxe idatzi zuen honek: "Justizia politikoak nazka ematen dit... beraz epaiketa bertan behera utz dezaten aldeko naiz, Celine bakean utz dezaten alegia. Baina erantsi behar dut antisemitismoak, batez ere berrogeita urtetako antisemitismoak, nazka ere ematen didala".

Baina Celineren kasuaren modura, badaude beste batzuk: Heidegger kasua, Paul de Man kasua, Drieu La Rochelle kasua, Ezra Pound kasua, T.S. Eliot kasua, Ernest Junger kasua.

Baina, egia esan, artistei, sortzaileei eta pentsalariari ez zaie beti eskatu injustizia, barbarie eta indarkeriaren aurkako kezkarik izan dezaten. Mendetan zehar guzti-guztiak izan ziren axolagabeak, edo botereari makurtuak, edo arrazistak edo toleranteak. Mendetan zehar

artistak, idazleak edo pentsalariak pobreekiko hartzen zuen jarrera aukeren arteko bat besterik ez zen.

XIX. mendean aldatzen da ikuspegi hau, Dostoiievski eta Zolari esker batez ere. Lehendabiziko aldiz eskatzen zaio artistari erantzun dezala munduko injustizien aurrean. Ideia hori nahikoa berria da, esan nahi dut, idazleari idazteaz aparte beste zerbait eskatzearena. Idazleak ordurarte kezkarik ez zuela askotxo esatea da ordea. Baina, normalean, kezka horiek hiru kontzeptutara bihurtzen ziren: egia, idazleak egia bilatzen bait zuen; edertasuna, idazlea edertasunaren jabe bait zen; eta azkenik, jatea, idazleak jan behar bait zuen. Baina ez zitzaion besteekiko ardura eskatzen. Formulazio gisa konpromezuaren kontzeptuak ez dut uste ehun urte baino gehiago duenik; baina honek ez du esan nahi idazle konprometiturik lehenagotik egon ez denik, eta kontzeptu horrekin batera beste kontzeptu edo sustantibo bat dator: intelektualarena. Izen hau lehendabiziko aldiz Dreyfus kasuarekin agertzen da. 1898.eko urtarrilean Emile Zolak gutun bat argitaratu zuen Errepublikako presidenteari zuzenduta. *J'accuse* zuen izenburua eta hura idazteagatik urtebeteko kartzela-zigorra ezarri zioten, nahiz bete ez zuen, atzerrian bait zegoen. Bertan idazle frantsesak salaketa gogorrak egiten ditu militarren eta justizi administrazioaren aurka. Egun bat beranduago egunkari berean manifestu bat agertu zen. Dreyfus kondenatu zuten epaiketan gertatutako injustizien kontra protestatuz. Dreyfus, espioi izatearen akusaziopean kondenatu

zuten, nahiz eta azpian arrazoi sendoagoak zeuden. Manifestu hori ehun sinaduraz zegoen horniturik, tartean garai hartako idazlerik eta zientzilaririk onenak. Manifestu horri Intelektualen Manifestua deitu zitzaion. Anatole France idazleak era honetan definitu zuen intelektuala: kulturadun pertsona eta inongo morrointza politikorik gabe jokatzeko duena. Esan behar da intelektualek irabazi egin zutela eta Dreyfusen kasua berriro ikusi izan zela, eta azkenik libre utzi zutela. Intektualek, beraz, irabazi egin zuten, baina luzaroan garaipen hori derrota bilakatu zen, gerra ate joka etorri zenean. Baina intelektualei esker sentsibilitate demokratikoa areagotu egin zen. Izan ere eta hau lojika hutsez ateratzen den ondorioa da, intelektual batek bere ahotsa entzun erazi nahi baldin badu, gizartean baldintza batzuk bete behar dira. Entzulego batek egon behar du, adierazpen-askatasuna murrizketarik gabe indarrean, eta tartekari batzuk intelektualak eta jendearen artean, komunikabideak alegia.

Alemanian, ordea, intelektual hitza ez da zentzu positiboan erabili izan. Heinrich Mann, Ernest Troeltsch edo Alfred Döblinek ez zuten behintzat erabili. Alemanian, gauzak beti gehiago pentsatzen direlako izango da, agian, baina joera hortik zihoan. Ez zen intelektual hitza erabiltzen, gehienez "geistesadel" (izpirituz noble dena). Lehen Mundu-Gerra aurretik, izpirituz noble direnak hirutan banatzen dira. Alde batetik, Hermnan Hesse, Thomas Mann edo Karl Jaspers, hauen eritzian, izpirituaren

eremua eta boterearen eremua hain urruti zeuden bata bestetik, non izpirituaren politizazioa traizio gisa hartzen bait zuten. Oso argiak dira Thomas Mann-ek geroxeago *Apolitiko baten Oharrak* deituriko liburuan idatzitakoa:

"Gorrito diet politikari eta politikarekiko fedeari gizon-emakumeak harro, setati, doktrinario bihurtzen bait ditu beste gizon-emakumeenganako"

Bestaldetik, politikarako joera zutenak, tartean Max Weber soziologoa. Eta azkenik, beti bezala, erdiko bidea. Ernst Bloch tartean delarik.

Baina artistaren eta idazlearen independentziak nonbait porrot egiten badu, gerra-garaian da. 1914.ean Lehen Mundu-Gerra piztu zenean, oso idazle eta intelektual gutxi izan zen, aurka atera zena. Baina aipatzekotan baten bat: Romain Rolland. Aldekoak ugariak izan ziren, esate baterako, Bergson, Charles Péguy, Sigmund Freud, Thomas Mann. Arrazoiak, nire eritzian, ondorengo hauexek dira:

- 1- emozio, abentura, erromantzearen desioa.
- 2- guduak izpirituaren berrikuntza ekarriko zuelako sentsazioa.
- 3- guduak ahantzerazten bait zuten gizartea bitan zegoela banatuta.
- 4- apokalipsiaren nahia.

Charles Péguy kasu kurioa da, sozialista izatetik nazionalista izatera pasa zen; eta azkenik gerraren defendatzaile sutsu bihurturik.

"Zoriontsuak haragizko lurraren alde hil izan direnak, baldin eta gerra hori zuzena izan bada" idatzi zuen Péguy-k frentera joan eta Marneko batailan hil aurretik.

Fernando artxidukea Sarajevon hil erazi zuten bosniarrek tiranizidua Schiller-en *Gillermo Tell* irakurriz ikasi omen zuten, eta estima handitan omen zituzten Ibsen, Gorky, Andreiev, Whitman, Wilde...

Hala ere zenbait jende agertu zen gerraren kontra. Britania Haundian kartzelaratu zuten Bertrand Rusell. Eta oso gaiziki jarri zizkioten gauzak Bernard Shaw-i eta D.H. Lawrence-ri. Baina salbuespenak besterik ez ziren, garai hartan intelektualak gerrarako argudioak emateaz gain, gerran parte hartu bait zuten. Eta batzuek bizia galdu ere bai: Alain Fournier, Apollinaire. George Trakl poetak bere burua zuen hil.

Gauza hauetan gertatzen den legez gerrak aurrera egin ahala, eta sarraskia gero eta handiagoa izan, orduan iritsi zen desenkantua. Pesimismoa. Nihilismoa.

"Sugar hutsa ginen" idatzi zuen Isadora Duncan-ek garai haiek oroituz.

T.S. Eliot-en *The Waste Land* poema kontestu honetan ulertu behar da. Baita *La Recherche du temps perdu* ere.

Faszismoak izan zituen aldekoak eta kontrakoak idazleen artean. Aldekoen artean aipagarria da D'Annunzio. Wagner eta Baudelaire

miresten zituen, nobela dekadenteak idatzi zituen. Heroe nazionala azkenik. Lehen Mundu-Gerran abiadore ibili zen, guduan begi bat galdu eta horregatik kondekoratua. Berak asmatu zuen faszismoaren mistika.

Oso diskutigarriak dira bestalde Martin Heidegger, Carl Jung eta Croceren joerak, hasiera batean nazismoa edo faszismoa erakar-garria egin zitzairen, eta azkenik ez zituzten ez naziek ez faszistek ulertu. D.H. Lawrence-ren pentsamendua faszismotik gertu egon zen. Berak idatzi zuen:

"Ez dut kontrol demokratikoan sinesten. Gizarteak buru bakarra eduki behar du".

Lawrence-k, hala ere, ez zuen sekula santan onartu Mussolini; baina Ezra Pound-ek bai. Evelyn Waught Mussoliniren eta Francoren laguna izan zen. Drieu Larrochek eta Celine faszistak izan ziren. Faszistak ere izan ziren Papini, Pirandello, Puccini, Toscanini ... eta abar luze bat.

Baina intelektualak gehien erakarri izan duena komunismoa izan da. Arrazoi ugariak daude komunismoarekiko intelektualen atxekimendu hori adierazteko.

- 1- komunistak ez ziren Lehen Mundu-Gerran sartu.
- 2- 1919-1920 bitartean mendebaldeko estatuek tropak bidali zituzten sobietarren aurka.
- 3- Sobietar Batasuneko iraultza atara egin zen aurrera.

- 4- 1930.etik aurrera kapitalismoaren krisi ekonomikoak komunismora bultzatu zuen jendea.
- 5- Komunistek nazismoaren eta faszismoaren kontra egin zuten Espainiako Gerra Zibilean.

Kanpoko gauzak beste erara izaten bait dira, baina bertan, Sobietar Batasunean, gauzak ez zihoazen oso ondo idazleentzat. Hasieran askatasun ttiki bat izan baldin bazuten, ondorenean Partidu Komunistaren kontrolpean geratu ziren idazleak eta literatura. 1932.ean idazleentzat eta artistentzat beharrezkoa izan zen partiduan sartzea, eta partiduak haien lanak kontrolatzea. Uste dut aipatzekoa dela idazle batzuen jarrera Sobietar Batasunean bertan: Maiakovsky. Eta aipatzekoa da era berean Lenin eta Troskyren jarrera literaturarekiko.

Esan bezala 1930.etik aurrera idazle asko egin zen komunista: Auden, Jules Romains. Hamar mila orrialdeko nobela soziala idatzi zuen; *Borondate Oneko Gizonak* izenburupean. Estatu Batuetan Upton Sinclair ere komunista egin zen. Eta komunistak ez baziren ere, errealismo sozialistaren zenbait planteamendu bereganatu zituztenen artean aipatu behar dira John Dos Passos, Steinbeck ... Alemanian Bertolt Brecht eta Seghers komunistak ziren. Brecht-i buruz esan behar da azkenera arte, hil zen arte, ez zela haren lanik antzestu herri komunistetan. Debekatuta zeuden, modernoegia eta abangoardistegia omen zirelako. Frantzian Malraux aipa daiteke. Virginia Woolf-ek ere komunisten aldizkari batean idatziz amaitu zuen.

Kritikak ere egon ziren ezker ikuspegitik planteatuta, batez ere, Stalin-ek estatuaren erresorte guztiak bere egin zituenetik, esaterako, Orwell.

Ez dago zorionik inguratzen gaituen munduan eta idazleoi hauxe eskatzen zaigu, egin dezagun zerbait alda erazteko. Baina aldatu zer? Azkenaldi honetan, esan nahi dut azkeneko ehun urtetan gehiegi hil erazi dute, eta gauzak dauden gisara ikusita, gehiago hilko ote duten itxoin behar. Hau, dena den, ez da berria. Historia ofiziala krimen handien historia izan da. Ez da gaurkoa Kainek Abel hil eraztea, baina azkeneko ehun urteetan Kainek arrazoi etikoz eta politikoz hil erazi du. Denok ezagutzen dugu historia apur bat eta badakigu gizaki berriaren ametsak eta askatasunaren ametsak itxitura-zelaietan edo kartzeletan bukatu izan direla, gehienetan. Nazismoak eta komunismoak osotasunaren alde hitz egiten zuten eta ez zioten, horregatik, inongo zirrikiturik uzten indibidualitateari, eta idazlearen zeregina zerbait izatekotan, indibidualitatea bultzatzea eta areagotzea da. Horregatik ez zegoen idazle librerik estatu horietan, gizon librerik ez zegoen modura, ez baldin bazituzten estatu horietako oinarriak onartzen. Gizon librerik ez zegoen modura. Dena dela, uste dut faltsifikazio bat baino gehiago ere badela, batez ere, errejimen komunista eta idazleen arteko harremani buruz. Esan izan ohi da, errejimen komunistetan idazleek uko egiten ziotela balore estetikoari. Baina hori esatea dagoeneko, literatura ukatzea da. Esan izan ohi da, halakoetan errealismoa bilatu izan duela idazleak. Baina, nire

eritzian, ez dago errealismorik, behintzat errealismo osorik, idazleak bere errealitatea aukeratu egiten bait du. Eta idazleak, beti, baita errejimen komunistetan ere balore estetikoak erabili izan ditu. Panfleto bat idazten ez den momentutik idazlea artista bihurtzen da, eta harez gero ezin du erabat etorri gobernuarekin. Horregatik ezinezkoa da literatura kontrolatzea, gehien bat erditik kentzea lortzen da, zentsura edo beste zernahi bide medio, baina inoiz ere ez osorik kontrolatzea. Errazago da, dena dela, idazlea kontrolatzea. Horretarako pentsaezin ahal baliabide daude. Sobietar Batasunean ez zen literatura erditik kendu, hango buruzagiek pentsatu bait zuten kontrolatzerik bazutela, eta azkenik oker ibili zirenak beraiek izan ziren. Idaztea beti izango da errebeldia-ekintza.

Heriotza gure inguruan horren indarrez dagoenean zerbait gaizki doan seinale. Eta zer da idazleari eskatzen zaiona? Hiltzeko arrazoiak eman ditzala, ala heriotzaren aurrean isil dadila? Badakit gogorra dela gauzak horrela planteatzea, baina konpromezua aipatzen denean, ez dut uste beste zerbait aipatzen ari denik. Inguratuta bait gaude. Baina idazlearen mundua tolerantziarena da. Ez dut ezagutzen gorrotoaren gainean eraikitako literatur-lan onik, baina ezagutu, ezagutzen ditut gorrotoz soilik burututako errejimenak. Horregatik diot, benetako idazlea bizitzarekin konprometiturik dagoena da, borraroen kontra dagoena, klase guztietako borraroen kontra. Eta ez dut hau moralaren edo etikaren izenean esaten, bizitzeko grinarengatik baizik.